

Günümüz Medine Toplumunun Kültürel Yapısında Hadisin Yeri

Mustafa DÖNMEZ, Dr.*

“The Place of Hadith in the Cultural Construction of the Community Madina”

Abstract: The hadith transmission which developed in Medina since the first Islamic century gave this city a central position and made an juridical authority come into existence hence this whole situation became primary element in the formation and life of the society. In the course of the time although scholarly standstill appears, the Muslims's interest lay ground for all classes of the society such as scholars, notables, merchants to settle down in Medina. The importance the society attaches to sunnah/hadith reveals itself in the educational institutions and studies carried on. The most obvious indicators of this are the institutions where the hadith is learned. Moreover, it is seen that the media like the radios, televisions, newspapers, magazines which serve the public use a large number of hadiths coming from the Prophet, companions and successors and even the information derived from the Sira while giving the information regarding all areas of the life by means of news, announcement, article, speech and so on. The extent of the cultural development is the sufficient proof to indicate the success of the society of Medina.

Citation: Mustafa DÖNMEZ, “Günümüz Medine Toplumunun Kültürel Yapısında Hadisin Yeri” (in Turkish), *Hadis Tetkikleri Dergisi, (HTD)*, V/2, 2007, pp. 105–122.

Key Words: Madina, hadith, sunnah, riwāyah, Ahl al-hadis, Ahl- al-ra'y.

I. Giriş: İslâm Tarihinde Rivâyet Merkezi Olarak Medine

Her toplumda çeşitli etkileşimler neticesi kazanılıp, toplumsal varlığın sürdürmesini sağlayan değerler, toplumunun kültürünü ve hayata bakış tarzını oluştururlar. Hz. Peygamber'in sünneti ve onun belgeleri olan hadisleri, hiç şüphesiz bu değerlerin en güzeli. Temel rengini İslâm'ın verdiği Müslüman toplum ve medeniyetlerin oluşumunda sünnetin/hadisın etkili olduğu ve hayatlarının çeşitli alanlarında onları yönlendirdiği bir gerçektir.

Hz. Peygamber, Medine'nin farklı kabilelere mensup, geçmişte aralarında ihtilâf olan yerli halkını ve buraya değişik bölgelerden hicret eden Müslümanları asabiyet, kabilecilik ve insânî zaafının beslediği her türlü olumsuzluklardan uzaklaştırarak yüksek bir ideal etrafında birleştirdi¹. Resûlullah'ın (s.a.v.) bu başarısında Kur'ân-ı Kerîm'i tebliğ ve açıklamakla görevlendirilmesine bağlı olarak, kendisine itaat edilmesi ve örnek alınmasının Müslümanlara ilâhî me-

sağla emredilmesinin etkili olduğu muhakkaktır. Ayrıca Hz. Peygamber'in sünnetini yaymanın önemi konusunda gelen Hz. Peygamber'in nebevî buyruklarının² muhtevasını çok iyi kavrayan sahâbiler, onun hadislerini başkalarına nakletme sorumluluğu içerisine girmişlerdi. Ebû Zerr'in, “*Kılıcı enseme dayasanız, ben de Resûlullah'tan duyduğum bir hadisi, başım kesilinceye kadar tebliğe vakit bulacağımı bilsem, o sözü elbette size yetiştirirdim.*” şeklindeki ifadesi,³ sahâbenin hadis nakli anlayışını ortaya koyan en bâriz bir örnek niteliğindedir.

Halîfe Ebû Bekir, Ömer ve Ali'nin (r.anhüm) hadis rivâyetindeki titizlikleri⁴, Hz. Âişe'nin rivâyet malzemesini tashih ve tenkidi,⁵ Abdullah b. Amr b. el-Âs'ın (v. 65) hadisleri yazmadaki hizmetleri,⁶ Abdullah b. Ömer'in sünneti yayma konusundaki gayreti,⁷ Ebû Hüreyre'nin hadisleri ezberlemedeki çabası,⁸ Zeyd b. Sâbit'in sünneti esas alan fetvâları,⁹ hadisın Medine'de yaygınlaşmasına ve Medinelilerin zihinlerinde yerleşmesine büyük katkı sağlamıştır.

Hicrî I. asrın ikinci yarısında hadis nakline isnad uygulaması da girince,¹⁰ hadis rivâyeti ayrı bir boyut kazanmış oldu. Yine hicrî I. asrın sonuyla II. asrın başında Halîfe Ömer b. Abdülaziz'in emriyle başlatılan hadis tedvîn faaliyeti,¹¹ Medine vâlisi Ebû Bekir b. Muhammed b. Amr b. Hazm'ın (v. 117/735)¹² eliyle

² Bk. Ebû Dâvûd, “İlim”, 10; Tirmizî, “İlim”, 7; İbn Mâce, “Mukaddime”, 18, “Menâsik”, 76; Dârimî, “Mukaddime”, 24; Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, I, 37, III, 225, IV, 80, 82, V, 183.

³ Buhârî, “İlim”, 10; Dârimî, “Mukaddime”, 46.

⁴ İbn Hibbân el-Bustî, *el-Mecrûhîn mine'l-muhaddisîn*, Beyrut 1412/1992, I, 38; el-Hâkim el-Nisâbüri, *Ma'rifetu 'ulûmi'l-hadis*, s. 52; ez-Zehabi, *Tezkiratu'l-huffâz*, I/2, 5, 6; M. Mustafâ el-A'zamî, *Menhecü'n-nakd 'inde'l-muhaddisîn*, Riyad 1410/1990, s. 11.

⁵ Hadis Tenkidinde meşhur sahâbiler için Bk. İbn 'Adiy, *el-Kâmil*, I, 63; el-A'zamî, *Menhecü'n-nakd 'inde'l-muhaddisîn*, s. 11. Hz. Âişe'nin hadis tenkidlerini Bedreddin ez-Zerkeşi (v. 794/1392), *el-İcâbe* (nşr. Bünyamin Erul, Beyrut: Müessesetü'r-Risâle 1425/2004) adlı bir eserde toplamıştır.

⁶ İbn Abdilberr, *Câm'iu beyâni'l-ilm*, Beyrut: Daru'l-Kutubi'l-İlmiyye ts., I, 73; Hatîb, *Takyidu'l-ilm*, thk. Yusuf el-Uşş, Beyrut 1974, s. 74–83; İbnü'l-Esir, *Üsdü'l-gâbe*, I-VII, Kahire ts., III, 233.

⁷ Bk. İbn Abdilber, *el-İstiâbe fi ma'rifeti'l-ashâb*, II, 341; İbn Hacer, *el-İsâbe fi temyizi's-sahâbe*, II, 347. Daha detaylı bilgi için Bk. Muhammed Revvâs Kal'acı, *Mevsûatu fikhî Abdillâh b. Ömer*, Beyrut: Dâru'n-Nefâis 1408/1987, 6–43.

⁸ Ebû Hüreyre'nin 5374 hadisi muhâfaza ettiği ve naklettiği bilinmektedir. Bk. Suyûtî, *Tedribu'r-râvi* (thk. Abdülvahhâb Abdüllatif), I-II, Mısır 1385/1966, I, 216-217; Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, I-VI, Beyrut: el-Mektebu'l-İslâmî 1405/1985, II, 228–541.

⁹ Bk. İbn Hibbân, *Meşâhiru 'ulemâi'l-emsâr*, Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, Beyrut 1959, s. 10; ez-Zehabi, *Siyeru a'lâmi'n-nübelâ* (thk. Muhâmmmed Beşşâr Avvâd), Beyrut, 1412/1992, II/42

¹⁰ Bk. Ekrem Ziyâ el-Ömerî, *Buhûsun fi Tarihi's-Sünneti'l-Müşerrefe*, s. 48, Beyrut 1404/1984.

¹¹ Bk. Buhârî, “İlim”, 34; Dârimî, “Mukaddime”, 43; Hatîb, *Takyidu'l-ilm*, s. 105–106; Kettânî, *er-Risâle*, Beyrut 1406/1486, s. 4; Muhammed 'Accâc, *es-Sünne kable't-Tedvîn*, Beyrut 1400/1980, s. 328–337.

¹² Dârimî, “Mukaddime”, 43; İbn Sa'd, *Tabakâtu'l-kübrâ*, II, 387; İbn Ebî Hâtim, *Takdimetü'l-Cerh ve't-ta'dîl*, I-IX, Beyrut 1952, s. 24; Hatîb, *Takyidu'l-ilm*, s. 105; İbn Hacer, *Tehzîbu't-Tehzîb* (Haydarabâd baskısından ofset), I-XII, Beyrut 1968, XII, 39; Kettânî, *Risâle*, s. 4.

* Brüksel İslâmî İlimler Fakültesi, BELÇİKA. mustafadonmez_44@hotmail.com

¹ Ekrem Ziyâ el-Ömerî, *el-Muctema'u'l-Medenî fi 'ahdi'n-nübuve hasâisuhû ve tanzimâtuhu'l-ülâ*, Medine 1403/1983, s. 70.

Medine ve diğer bölgelerde hadis rivâyetine resmî bir boyut getirilmiştir. Medine’de pek çok sahâbiden icazet almış Amra bint Abdurrahmân (v. 98) ve yedi fukahâdan sayılan Saîd b. el-Müseyyeb (v. 94) ve el-Kâsım b. Muhammed b. Ebî Bekr (v. 107) gibi tâbiünden kimselerin bulunmasından dolayı¹³ Medine şehri, hadis rivâyetinde merkezî bir yapıya sahip olmuştur.¹⁴ Böylece tâbiünden önemli isimler sünnet konusunda sahâbenin mirasını devam ettirmişlerdir.

Hicrî II. asırda Medine’de telif edilen musanneflerin¹⁵ içerdiği rivâyet malzemesine bakıldığında, rivâyet edilen merfû hadisler yanında, I. asra ait birçok mürsel, mevkûf ve maktû haberleri ve fikhî görüşlerin mevcudiyeti görülür. Bunun en bariz örneği İmam Mâlik’in (v. 179) *el-Muvatta*’dır.¹⁶

Netice itibariyle İbn Ömer’le başlayıp, İmam Mâlik’e kadar giden bu silsile, Medine ekolü denilebilecek bir hadis otoritesi silsilesinin teşekkülünü sağlamıştır.¹⁷ Hicrî II. asrın başlarında yedi fakihin (*el-fukahâ’u’s-seb’a*) başında bulunduğu, hadis ağırlıklı olan bu ekol sayesinde Medine ehlinin fikhî yayılma imkânını bulmuştur.¹⁸ Söz konusu yaklaşım; (a) Emevî yönetiminin Medine’den Şam’a taşınmasından sonra, ulemânın onlara bir tavrı olmak üzere Medine’ye yerleşmeleri ‘siyasî’; (b) Medine’nin hicret diyarı ve vahyin indiği belde olmasının yanında Râşid halifelerin ve sahâbilerin yaşamasıyla, sünnetin beşiği, fakihlerin ve hadis imamlarının merkezî durumuna gelmesi ‘ictimâî’; (c) Medineli tâbiünün hadis ve fikh alanında sahâbenin büyüklerinden icâzet almaları da ‘ilmî’ anlamda desteklenmiştir. Bu özellik Medine’deki ilmî hareketin canlı kalmasını, fikh ve hadis birikiminin oluşmasını sağlamış, bu nedenle halk fikhî bir konuyu sormak veya bir hadisi araştırmak istediğinde bazen sahâbe yerine, şöhretleri sebebiyle söz konusu tâbiin grubuna müracaat edebilmiştir.¹⁹ Tâbiin neslinin hadisi ve sahâbe uygulamasını esas alan fetvâları ve toplumu bu kültürle bilgilendirme çabaları²⁰ sünnetin toplum hayatında birinci derecede yönlendirici unsur olmasına katkı sağlamıştır.

II. Medine Toplumunun Şekillenme Sürecinde Hadisin Rolü

Medine Resûlullah’ın (s.a.v.) hicret mekânı olması ve İslâm’ın dünyaya yayılmasında merkez konumunda bulunması sebebiyle ayrıcalıklı bir şehirdir. Ayrıca Mescid-i Nebevî’nin ve Hz. Peygamber’in kabrinin burada oluşu da Müslümanların gözünde manevî havanın devamlılığını sağlamıştır. Resûlullah’ın (s.a.v.) Medine’nin faziletiyle ilgili hadislerinin de²¹ şehre olan teveccühü arttırdığı muhakkaktır. Nitekim tarihin her döneminde Medine, hadis ve sünnet açısından önemli bir merkez olmuştur. Bu nedenle İmam Mâlik döneminde ve ondan sonra, pek çok hadis tâlibi buraya seyahat etmekten kendini alamamıştır. Meselâ, İmam Mâlik’in *Muvatta*’nı kendisinden iştirip rivâyet etmek gayesiyle çeşitli İslâm ülkesi ve şehirlerinden gelen muhaddislerin sayısının çokluğu ve bunlar içerisinde İmam Şâfiî ve Muhammed b. Hasan eş-Şeybânî’nin de bulunduğu bilinmektedir.²²

Mescid-i Nebevî’de kurulan ve şöhretle anılan hadis meclislerinden hadis tâlibleri kadar olmasa bile namaz kılmaya gelen halkın da bu meclislerden istifade ettiğini ve dinî yaşantılarını buna göre düzenlediğini söyleyebiliriz. Bu da Hz. Peygamber’in tesis ettiği ilk İslâm toplumunun, sünnet ve sünneti aksettiren hadisler doğrultusunda inkişaf ettiğini gösterir.²³ Ayrıca sahâbe ve tâbiin döneminde oluşan Medine ehlinin ameli veya uygulamasının da İmam Mâlik’in döneminde Medine toplumunun şekillenmesinde etkili olduğu bir gerçektir. Hiç şüphesiz İmam Mâlik’in Medine ehlinin amelini dini anlamının merkezinde görmesinin en önemli gerekçesi, bu toplumu sünnetin şekillendirdiğine olan inancıdır.²⁴ Hadis tarihinin altın çağı olan hicrî III. asırda hadis ilmi ve musannefâtı zirveye ulaştığında ise, hadise olan rağbet genel olarak İslâm âleminde ve rivâyet merkezi olan Medine’de artış göstermiştir.

Zaman içerisinde ilmî duraklama baş göstermiş,²⁵ kaynaklardan istifade ve yeni meselelere hüküm istinbat etme yerine, var olan fikhî görüşlerle iktifâ edilmiş, dolayısıyla bu bir anlamda hadisten uzaklaşma neticesini doğurmuştur. Bu hazırcılık zihniyeti sebebiyle, taklitçilik ve mezhep taassubu hâkim olmuş,²⁶ hadislerin yerini müteahhîrûn fukahânın sözleri almış, hadis kitapları

¹³ el-Mehdî el-Vâfi, *Fikhu fukahâi’s-seb’a*, Kahire: Mektebetü’t-Turâsîl-İslâmî 1419/1999, I, 10.

¹⁴ Bk. Ali Osman Koçkuzu, *Hadis İlimleri ve Hadis Tarihi*, İstanbul: Dergah Yayınları 1983, s. 302.

¹⁵ Muhammed b. İshâk (v. 151) ve Muhammed b. Abdurrahmân b. Ebî’z-Zi’b (v. 158) gibi zatlar Medine de söz konusu musannefleri ilk olarak telif eden kimseler arasındadır.

¹⁶ Bk. Ekrem Ziyau’l-Ekrem, *Buhusun fî târihi’s-sünneti’l-müşerrefe*, s. 241, Beyrut 1404/1984; Muhammed ‘Accâc, *el-Muhtasarü’l-vecîz fî ‘ulûmi’l-hadîs*, s. 140, Beyrut: Müessesetü’r-Risâle 1407/1987.

¹⁷ Hâşim Cemil Abdullah, *Fikhu’l-imâm Saîd b. el-Müseyyeb*, I, 135, Bağdad: Riâsetu Divâni’l-Evkâf 1394/1974.

¹⁸ el-Mehdi el-Vafi, *Fikhu fukahâi’s-Seb’a*, I, 8.

¹⁹ Bk. el-Mehdi el-Vâfi, *Fikhu fukahâi’s-seb’a*, I, 9.

²⁰ Meselâ bu ekolün başında bulunan Sa’id b. el-Müseyyeb’in sahâbiler hayatta olduğu hâlde fetvâ vermesi ve onun bazı sahâbiler tarafından bu makamda görülmesi Medine’deki söz konusu ekolün toplumun üzerindeki etkisini göstermesi açısından önemlidir. Bk. Hâşim Cemil Abdullah, *Fikhu’l-imâm Saîd b. el-Müseyyeb*, I, 141-143.

²¹ Bu konudaki rivâyetleri toplayan en geniş eser, Sâlih b. Hamîd er-Rifâi’nin doktora tezi olarak hazırladığı *el-Ehâdisu’l-vâride fi fedâilil-Medine* (Medine: Merkezi Hizmeti’s-Sünne ve’s-Sîratî’n-Nebevîyye 1413/1992 ve 1415/1994) isimli eserdir.

²² Bk. ez-Zürkânî, *Şerhu’z-Zürkânî ‘alâ Muvattai’l-imâm Mâlik*, I, 9-11. Zürkânî eserin girişinde İslâm dünyasından *el-Muvatta*’ı dinlemek üzere gelen muhaddislerin listesini vermektedir. Ayrıca Bk. Manî’ b. Hammâd el-Cühenî, *el-Mevsu’atu’l-müyessere fi’l-edyâni ve’l-mezâhibi ve’l-ahzâbi’l-mu’âsıra*, Riyad: Wamy 1418/1997, I, 121, 125.

²³ Mücteba Uğur, *Hicrî I. Asırda İslâm Toplumunu*, İstanbul: Çağrı Yayınları 1980, s. XVI.

²⁴ Bk. Manî’ b. Hammâd el-Cühenî, *a.g.e.*, I, 22.

²⁵ İlmî duraklama ve sebepleri konusuna Bk. Ali Osman Koçkuzu, *Hadis İlimleri ve Hadis Tarihi*, İstanbul: Dergah Yayınları 1983, s. 336-339.

²⁶ Manî’ b. Hammâd el-Cühenî, *a.g.e.*, 1418/1997, I/113, 143, 159-160.

ise, teberrüken okunmaya başlanmıştır.²⁷ Mescid-i Nebevî'de kurulan ilim hallerinde hadis kitaplarından ziyade fikhî mezheplerin belirli bazı kitapları okutulmuşur. Söz konusu taassupta öyle ileri gidilmiş ki, Medine'ye benzer bir şekilde, hicrî VIII. asırda yaşayan Takiyyuddîn el-Fasî, Mescid-i Harâm'da dört fikhî mezhep mensuplarının her birine ait ayrı makam yani mihrabın varlığından bahsetmektedir.²⁸

Müslümanların dinî gayretlerinden dolayı Haremeyn'e olan ilgilerinin sürekli bir şekilde onları oraya çekmiş ve çeşitli bölgelerden hac maksadıyla mukaddes topraklara çekmesi ve onların, Mekke'ye olduğu gibi, Medine'ye de yerleşerek Arap nüfusuna karışmalarıyla²⁹ şehir karma bir yapıya sahip olmuş; böylelikle Medine'de her tabakadan, her mezhep ve meşrebden insan ve cemaat mensubu bulmak mümkün hâle gelmiştir.³⁰

Medine toplumunun kültürel yapısını incelerken, tarihi bir gerçeği de unutmamakta yarar vardır. Şöyle ki, Ehl-i hadis olan Medine veya Hicaz toplumlarında nakilcilik ve nasların lafzına bağlılık hâkim iken,³¹ Ehl-i Rey'de ise, yorumlama, nasların vermek istediği mesaj ve ilkeyi tespit etme gayreti hâkimdir.³² Tabiatıyla değişik sınıflardan oluşan bu insanların sünnet ve hadis bilincileri ve yaklaşımları aldıkları eğitime göre, buldukları konuma göre değişiklik arz etmiş ve o derecede yaşantı tarzlarını etkilemiştir.

III. Günümüz Medine Toplumunun Kültürel Yapısında Hadisin Yeri

Günümüz Medine'sini daha kapsamlı bir perspektifle kavrayabilmek için onun sosyal yapısına, sahip olduğu hadis kültürü ve yapılmakta olan hadis eğitimi ve hizmetleri üzerinde durulması gerekmektedir.

A. Medine'nin Sosyal Yapısı

Medine'nin sosyal yapısına bakılınca genelde bedevî ve şehirli olmak üzere iki üst tabakanın hâkim olduğu görülür. Ancak bu sosyal tabakalar, kesin sınırlarla birbirinden ayrılmış değildirler. Zira yarı bedevîlik veya yarı şehirlilik olarak tanımlanabilecek orta tabakalar sürekli mevcuttur. Şehirli, yerleşime geçen bedevîlere devamlı olarak karışmışlardır.³³ Sözü edilen sosyal tabakalarda ulemâ, eşraf ve tüccar sınıfı olduğu gibi,³⁴ orta halli avâm sınıfının yanında,

azımsanmayacak derecede çeşitli İslâm ülkelerinden ilim tahsil etmek veya çalışma maksadıyla gelmiş öğrenci ve işçi statüsünde yabancılar da bulunmaktadır. Ayrıca az sayıda Osmanlı döneminden kalma Türk kökenli aileler ayrı bir etnik zümreyi teşkil etmektedir.³⁵ Sözü edilen bu kesimler kısaca şunlardır:

(1) **Ulemâ Sınıfı:** Görevli şeyh ve kadılar, müftü ve imamlar, vâiz ve öğretmenler *ulemâ sınıfını* teşkil etmektedirler. Yöneticiler tarafından dinî otoriteleri tanınmış olan ve üst bürokraside görev yapan ulemâ, bu konuma sahip olmayan meslektaşlarına göre daha prestijli sayılır. Ancak bazı ekonomik ve işletme alanlarının yanı sıra değişik birimlerin açılmasıyla, dinî eğitimin popülaritesi tedricî olarak azalmış, böylece ulemâ sınıfının toplumdaki statüsü değişmeye başlamıştır. Ulemâ sınıfını teşkil eden kesim de kendi içinde bazı gruplara ayrılabilir:

(a) Klâsik usûle göre yetişerek, dinî ilimlerin birçok alanında söz sahibi olup, Medine Üniversitesi'nin ihtisas bölümünde ders veren, kadılık yapan ve fetvâ makamında bulunan kimseler, *şeyhleri* teşkil eder. Bunların çoğu, ulemânın yaşlı ve emeklilerini oluştururlar. Medine toplumunda saygın bir yere sahip olan bu şeyhler, görevleri dışındaki vakitlerde özellikle akide ve hadis alanında telif ve tahkikle³⁶, Mescid-i Nebevî'de tedrisle ya da belirli günlerde evlerini halka açık tutarak sohbet ve fetvâ vermekle meşgul olurlar. Şeyh Abdülmuhsin b. Hamed el-'Abbâd, Şeyh Abdülkerim Murad, Şeyh Muhammed b. 'Ali el-Câmî, Şeyh Sâlih el-'Abûd, Şeyh Sâlih b. Sa'd es-Süheymî, Şeyh Ebû Bekr el-Cezâiri gibi kimseler ilk akla gelenlerdendir.

(b) Genelde Medine İslâm Üniversitesi'nin çeşitli birimlerinde öğrencilere ders veren, birçok ilmî araştırma ve çalışmalar yöneten *akademisyenler* ise, sundukları bu ilmî mesânin yanında, topluma daha faydalı olabilmek için, konferanslar vererek ve bazı rehber eserler telif ederek hizmet ve katkılarını sürdürmektedirler. Dinî ilimlerin değişik alanlarında ihtisas yapmış, Medine'de ders vermek üzere getirilen farklı milletlerden akademisyenler arasında hadisçiler de bulunmaktadır. Bununla beraber Medine'nin kendi yetiştirdiği hadis alanında söz sahibi akademisyenleri de vardır. Bunlar arasında Ziyâu'l-'Umeri,³⁷ Abdurrahman Mira, Abdüssamed Bekr 'Âbid, Ziyâu'r-Rahmân el-A'zamî, Abdürrahîm Muhammed Ahmed el-Kaşkarî, Enîs b. Ahmed Tâhir el-Endunîsî, Abdülbârî Muhammed el-Ensârî gibi isimleri zikretmek mümkündür.

(c) Medine'nin çeşitli camilerinde görev yapan imamlar ve programlı bir şekilde belirli vakitlerde toplumu irşâd eden *vaizler ve imamlar*, halkla iç içe

²⁷ Bk. Ali Osman Koçkuzu, *a.g.e.*, s. 340-341; Hayrettin Karaman, *İslâm'ın Işığında Günün Meseleleri*, İstanbul Kalem Yayınları 1980, s. 323-329.

²⁸ Takiyyuddîn el-Fasî, *el-'İkdu's-semîn fi târihi'l-beledi'l-emîn*, I-VI, Beyrut: Dâru'l-Fikr ts., I, 88-89.

²⁹ Mehmet Ali Büyükkara, *Suudi Arabistan ve Vehhabilik*, İstanbul: Rağbet Yayınları 2004, s. 18.

³⁰ Mehmet Ali Büyükkara, *a.g.e.*, s. 101.

³¹ Hüseyin Karaman, *Küfe'de Hadis, İlk Üç Asır*, Emin yay. Bursa, 2006, s. 198-199.

³² Hüseyin Karaman, *age.*, s. 202.

³³ P. K. Hitti, *History of the Arabs*, London/Melbourne/Toronto, 1967, s. 23.

³⁴ Mehmet Ali Büyükkara, *a.g.e.*, s. 17.

³⁵ Mehmet Ali Büyükkara, *a.g.e.*, s. 18.

³⁶ Muhammed Abdullah Ebû Su'aylık, *Cuhûdu'l-mu'âsirîn fi hidmeti's-sünneti'l-müşerrefe*, Beyrut: Dâru'ş-Şâmiye, 1416/1995, s. 38.

³⁷ Muhammed Abdullah Ebû Su'aylık, *Cuhûdu'l-mu'âsirîn*, s. 37.

olduklarından dolayı, daha fazla dinî hizmet verme imkânına sahiptirler. Genelde vaazlar büyük camilerde ve akşam namazları akabinde verilmekte ve camilerin panolarında ilân edilmektedir. Ülkede özel olarak vaaz veren görevli kimseler bulunmadığından, ya yetkili bir cami imamı ya da üniversiteden sırasıyla çağırılan akademisyenler bu işi üstlenmektedirler. Otuz, kırk dakikalık Cuma ve bayram hutbeleri âyet ve hadisler ışığında işlenmekte ve toplumun ihtiyaç duyduğu konulara temas edilmektedir. Yapılan vaaz ve konuşmalar hatiplerin kendi inisiyatiflerine bırakılırken, son zamanlarda gelişen olaylar nedeniyle, bazı dış ülkelerin baskıları nazarı itibara alınarak, vaaz ve hutbeler kontrol altına alınmıştır. Vaaz ve hutbelerde, mümkün merteye sahîh ve hasen hükmü verilmiş hadisler kullanılır ve sıhhat derecelerine işaret edilir.

(d) Kız ve erkeklerin ayrı yerlerde okutulduğu ve erkek okullarına erkeklerin, kız okullarında da bayanların ders verdiği orta öğretim kurumlarında müfredat içerisinde hadis dersleri de bulunmakta ve bu dersler *öğretmenlerce* verilmektedir. Öğretmenlerin sahip buldukları hadis birikimleri ile okuttukları ders kitabı birbirine yakın olup, bazen dinî içerikli bu dersler ayrı hocalarca, bazen de yakın branşlar aynı hocalar tarafından okutulabilmektedirler. Bu itibarla söz konusu kitabı okutan öğretmen, örneğin bir cüz Kur'ân yanında tefsir veya akîdeyle fıkıh ve hadis, ya da peygamberler tarihi ile siyer derslerini birlikte okutabilmektedir.

(2) **Öğrenci Sınıfı:** Medine İslâm Üniversitesi'nin çeşitli birimlerinde okuyan toplam öğrenci sayısı 6000'in üstündedir. Bu sayının yüzde 15'i yerli öğrencilerden, yüzde 85'i ise 163 ülkeden gelen yabancı öğrencilerden oluşmaktadır. Dışarıdan gelen öğrencilerin tamamı üniversitenin bursu ile okumaktadırlar. Üniversitenin çeşitli milletlere mensup öğrencilerinin olması nedeniyle, öğrencilerin sahip olduğu hadis birikimini ve hadise olan ilgisini tespit etmek oldukça zordur. Öğrencilerin, değişik ülkelerde aldıkları farklı eğitim sebebiyle; hadis konusundaki yaklaşımları ve bilgi birikimleri çeşitlilik arz etmekte, fakültelerin dinî ilimlerin çeşitli alanlarına yönelerek eğitim vermesi de, değişik bölümlerde okuyan öğrencinin hadise olan ilgisini farklılaştırmaktadır. Meselâ, Hadis Fakültesi'nde hadis öğrenimi gören bir öğrencinin sahip olduğu hadis bilgisi ve yaklaşımıyla, Arap Dili Edebiyatı Fakültesi'nde okuyan bir öğrencinin hadis bilgisi kıyaslanamayacak derecede farklıdır. Bu durum diğer fakülteler için de söz konusudur. Ancak Medine'deki genel havanın ve üniversitenin oluşturduğu hadislere yaklaşım konusundaki müspet çizginin, öğrencilerin çoğunu etkilediği söylenebilir.

B. Hadis Alanındaki Eğitim Müesseseleri ve İlmî Çalışmalar

Günümüz Medine toplumunun hadise ve hadis ilimlerine atfettiği değer, eğitim müesseselerinde ve yapılan ilmî çalışmalarda kendisini göstermektedir. Mescid-i Nebevî, Hadîs-i Şerîf ve İslâmî İlimler Fakültesi, Yüksek İlimler İhti-

sas Bölümü, Sünnet ve Nebvî Siyer Hizmet Merkezi ve İlmî Enstitüler (el-Me'âhidü'l-İlmiyye) gibi hadis tahsil edilen yerler bunun en bâriz göstergesidir. Ayrıca hadis alanında yapılan ilmî çalışmaların mâhiyeti de önem arz etmektedir. Dolayısıyla konuyla ilgili olarak burada verilecek bilgiler Medine'nin bu yönünün daha iyi tanınmasına katkı sağlayacaktır.

1. Mescid-i Nebevî'de Hadis Halkaları: Bilindiği üzere Mescid-i Nebevî hadis eğitiminin verildiği ilk medresedir. Bu gelenek tarihin her döneminde devam etmiştir. Büyük muhaddis İmam Mâlik'in hadis halkaları da burada akdedilmiştir. Günümüz hadis halkaları o dönemdeki gibi canlı ve kalabalık değilse de sürdürülmesini, geleneğinin devam ettirilmesini sağlamakta; hadis öğrenimine gösterilen önemi ortaya koymaktadır. Mescid-i Nebevî'ye namaza gelen halkın da söz konusu halkalara iştirak etmesi, hadisin Medine toplumunun üzerindeki etkisini anlamaya yardımcı olmaktadır. Hâlihazırda yapılan hadis halkalarının ve okutulan kitapların mâhiyetine gelince; öğrencilerin ve orta yaş grubuyla yaşlı kimselerin iştirak ettiği bu halkalar, genellikle her gün vaktin serin olduğu sabah namazıyla akşam namazı sonrası düzenlenmekte ve Mescid-i Nebevî'nin daha önceden belirlenen bir yerinde ders verecek olan kimsenin etrafında toplanılmaktadır. Belirli bir kitaptan hadis okunurken, verilen dersi kitaptan takip edenler olduğu gibi, kitaptan takip etmeyerek hadislerle ilgili yapılan şerhleri sadece dinleme maksadıyla halkaya iştirak eden kimseler de bulunmaktadır. Hadis ve diğer ilim dallarında ders veren saygın âlimlerden Şeyh Abdülmuhsin b. Hamed el-'Abbâd, Seyh Sâlih el-'Abûd, Şeyh Ebû Bekr el-Cezâirî, Mescid-i Nebevî imamlarından Şeyh Hüseyin Âlu's-Şeyh, Şenkitli ilim ailesinden olan Şeyh Muhammed Muhtâr eş-Şenkitî gibi kimseler bulunmaktadır. Hadis alanında sırasıyla okutulan eserler ise, Buhârî, Müslim, Ebû Dâvûd, Tirmizî gibi müelliflerin kitapları olup, hadisler ders verenlerce şerh edilmektedir. Ahkâm konusunda ise Abdülvâhid Cemmâilî'nin *el-'Umde fi'l-ahkâm fi me'âlimi'l-helâl ve'l-harâm* (Beirut: Dârü'l-Kütübü'l-İlmiyye 1986) adlı eseri şerhiyle beraber okunmaktadır. Ayrıca verilen bu dersler sürekli bir şekilde kayıt altına alınmaktadır.

2. Medine İslâm Üniversitesi: eş-Şerî'a, ed-Da've ve Usûlüddîn, Kur'ân-ı Kerim ve İslâmî İlimler, Arap Dili Edebiyatı, Hadîs-i Şerîf ve İslâmî İlimler Fakültesi gibi fakültelere ayrılan Medine İslâm Üniversitesi 1381/1961 yılında kurulmuştur.³⁸ Üniversitenin öğretim kadrosunun çoğunluğunu değişik Müslüman ülkelerden davet edilen ilim adamları teşkil etmektedir. Söz konusu eğitim birimlerine ek olarak, İslâmî ilimler sahasında yüksek lisans ve doktora tezlerinin yapıldığı Yüksek İlimler İhtisas Bölümü'yle Sünnet ve Nebvî Siyer Hizmet Merkezi'ni de eklemek gerekir.

³⁸ Bk. Üniversitenin bünyesinde olan 'İmâdetü'l-kabûl ve't-tescil'in, "Nebzetün 'ani'l-Câmi'ati'l-İslâmiyye" isimli 1421/2000 yılında yayınladığı tanıtıcı broşür.

a) Hadis-i Şerif ve İslâmî İlimler Fakültesi (Külliyetü'l-Hadisi'ş-Şerif ve'd-Dirasâti'l-İslâmiyye): Her şeyden önce Medine'de hadis ilimlerinin tahsil edileceği Hadis-i Şerif ve İslâmî İlimler adında bir fakültenin var olması, hadise verilen değer yanında günümüz Medine toplumunun kültürünün oluşmasında hadisin katkısını da göstermektedir. Fakülte 1396/1976 yılında açılmıştır. Nebvî sünnete hizmet etme, onu koruma ve savunma, sünnet ve ilimleri alanında mütemekkin ilim adamları yetiştirme, buna katkı sağlayacak diğer ilimleri de öğretme fakültenin hedefleri arasındadır.³⁹ Dört yıllık eğitim veren Hadis-i Şerif ve İslâmî İlimler Fakültesi'nin ders müfredatına göre hadis ilimleriyle ilgili olarak okutulan ders ve saatleri akademik yıl dağılımına göre; **I. Sınıfta:** Hadis (Ahkâm Hadisleri, 4 saat), Hadis kitapları ve Şerhlerini İnceleme (2 saat), Hadis Tarihi (2 saat), Hadis Usûlü (3 saat), Hadis Râvisi ve Tabakaları (2 saat) olmak üzere toplam haftalık yirmi altı saatlik programın on üç saatini; **II. Sınıfta:** Hadis (Ahkâm Hadisleri, 4 saat), Hadis Kitapları ve Şerhlerini İnceleme (2 saat), Hadis Usûlü (3 saat), Cerh ve Ta'dil İlmi (2 saat) olmak üzere programın on bir saatini; **III. Sınıfta:** Hadis (Ahkâm Hadisleri, 4 saat), Hadis Kitapları ve Şerhlerini İnceleme (2 saat), Hadis Usûlü (3 saat), Tahrîc İlmi (2 saat) olmak üzere programın on bir saatini; **IV. Sınıfta:** Hadis (Ahkâm Hadisleri, 4 saat), Hadis Kitapları ve Şerhlerini inceleme (2 saat), Hadis Uydurma ve Uyduranlar (2 saat), Tahrîc İlmi (3 saat) olmak üzere programın on bir saatini hadis dersleri oluşturmaktadır.

Söz konusu fakültede dört yıl boyunca ahkâm hadisleri olarak eş-Şevkânî'nin *Neylü'l-evtâr* ve İbn 'Abdü'l-Hâdî'nin *el-Muharrer fi'l-hadis* adlı eserleri; hadis metni olarak Buhârî, Müslim, Ebû Dâvûd, Nesâî, Tirmizî, İbn Mâce'nin metinleri yanında ilgili eserlerin mütedâvel şerhleri; Tedvînü's-sünne konusunda Ekrem Ziyâ el-Ömerî'nin *Buhûs fi târihi's-sünneti'l-müşerrefe* Muhammed 'Accâc el-Hatîb'in *es-Sünnetü Kable't-Tedvîn*'i; hadis ıstılahları konusunda İbn Hacer'in *en-Nüket 'alâ Mukaddimeti İbni's-Salâh*'i ile Süyûtî'nin *Tedribu'r-Râvi'si*; râvi tabakâtına dair derslerde İbn Hacer'in *Takribu't-Tehzîb*, İbn Receb'in *Şerhu 'İleli't-Tirmizî* ve Ekrem Ziyâ el-Ömerî, *Buhûs fi târihi's-sünneti'l-müşerrefe* adlı eserleri; cerh ve ta'dil ilminde uygulamalı olarak on beş râvinin biyografileri *Tehzibu'l-Kemâl*, *Mizânü'l-İ'tidâl*, *Tehzibu't-Tehzîb*, *Ta'cilü'l-menfâ'a*, *el-Kâşif* ve *Takribu't-Tehzîb* gibi eserlerden incelenmesi ve ayrıca Zehebi'nin *Zikru men yu'temedu kavluhü fi'l-cerh ve't-ta'dil* ile *Mizânü'l-İ'tidâl*'i ve İbn Hacer'in *Lisânü'l-Mizân*'i; hadis tahrîcinde el-Mizzî'nin *Tuhfetü'l-eşrâf bi ma'rifeti'l-etrâf*, *el-Mucemu'l-müfehres li elfâzi'l-hadisî'n-nebevî* ve Mahmûd et-Tahhân'ın *Usûlu't-tahrîc ve dirâsetü'l-esânid* adlı eserleri; uydurma hadisler konusunda ise Sibte İbnü'l-'Acemî'nin *el-Keşf 'ammen mumiye bi vad'i'l-hadis*, İbn 'Arrâk'ın *Tenzihu'ş-şeri'ati'l-merfû'a* ve 'Umar Ha-

san Fellâte'nin *el-Vad'u fi'l-hadis*'i okutulmaktadır. Dört yıllık program içerisinde yirmi dokuz çeşit ders okutulmakta olup, bunlardan sekizini okutulan eserlere işaret edilen dersler teşkil etmektedir. Bu tabloya göre fakültede hadis derslerinin ağırlığı 36,25'lik bir dilime tekâbül etmektedir. Fakültede öğretim metodu takrir ağırlıklıdır. Ayrıca her yıl Hadis (Ahkâm Hadisleri) dersinde, İbn 'Abdü'l-Hâdî'nin *el-Muharrer fi'l-hadis*'inden seçilmiş 250 hadisin ezberlenmesi de ders müfredatına dâhildir.⁴⁰

b) Diğer Fakülteler: Hadis Fakültesi'nin dışındaki fakültelerin ders müfredatları farklı olmasına rağmen, burada okuyan öğrenciler de hadis ve ilimleri alanında bazı dersler okumaktadır. Söz konusu fakültelerin akademik yıl dağılımına göre hadisle ilgili kitapları ve ders programını ele alacak olursak; 1381/1961'de açılan *Külliyetü'ş-Şerî'a* 1394/1974'te açılan *Kur'ân-ı Kerim ve İslâmî İlimler Fakültesi*, 1386-1966'da açılan *Davet ve Usûlü'd-din Fakültesi* ve 1395/1975'te açılan *Arap Dili Edebiyat Fakültesi* müfredatında hadisle ilgili on üç ders bulunmakta olup, I. sınıfta ahkâm hadislerine dair *el-Hadis* dersinde (2 saat) İbn Hacer'in *Fethu'l-Bârî'si* ve es-San'ânî'nin *Sübülü's-selâm*'ı ve Mustalahu'l-hadis dersinde (2 saat) İbnü's-Salâh'ın, *'Ulumü'l-hadis*'i ve el-'Irâkî'nin *et-Takyid ve'l-izâh*'i; II. sınıfta ahkâm hadislerine dair *el-Hadis* dersinde (3 saat) Müslim'in *el-Câmi'u's-sahîh*'i, Abdullah el-Ğuneymân'ın *Şerhu Kitabu't-Tevhîd min Sahîhi'l-Buhârî'si* ve es-San'ânî'nin *Sübülü's-selâm*'ı; III. sınıfta ahkâm hadislerine dair *el-Hadis* dersinde Ebû Dâvûd ve Nesâî'nin *es-Sünen*'leri, es-San'ânî'nin *Sübülü's-selâm*'ı; IV. Sınıfta ahkâm hadislerine dair *el-Hadis* dersinde ise (3 saat) Tirmizî ve İbn Mâce'nin *es-Sünen*'leri ve es-San'ânî'nin *Sübülü's-selâm*'ı okutulmaktadır.⁴¹

3) Yüksek İlimler İhtisas Bölümü (Ma'hedü'd-Dirasâti'l-'Ulyâ): 1395/1975'te kurulan Yüksek İlimler İhtisas Enstitüsü'nde⁴² Sünnet bölümünde yüksek lisans ve doktora yapmak üzere iki bölüm bulunmaktadır: Bunlardan *Fıkhu's-Sünne ve mesâdiruhâ*'da iki dönemde altmış blok ders hâlinde yüksek lisansta Dirâsât fi Kütübî's-Sünne; Fıkhu's-Sünne; Dirâsât fi'l-Cerh ve't-Ta'dil; Menâhîcu'l-Bahs; Dirâsât fi Şürühî'l-Ehâdis; Nakdü'l-Esânid ve'l-Mütûn; Dirâsât fi's-Sirâti'n-Nebevîyye ve Mesâdirihâ adlı dersler okutulmaktadır. Aynı bölümde doktora iki dönemde yetmiş blok ders hâlinde Dirâsât fi Fıkhu's-Sünne; Dirâsât fi Mesâdirî's-Sünne; Menhecü'n-Nakd 'inde'l-Muhaddîsin ders-

³⁹ Bk. Menhecü'd-diraset fi külliyyetü'l-hadisî'ş-şerîf ve'd-dirasâti'l-İslâmiyye, Medine İslâm Üniv. Medine, 1990, s. 1-292. Ayrıca Bk. www.iu.edu.sa; el-Menâhîcu'd-dirâsiyye fi'l-merhaleti'l-câmi'iyye ve Merhaleti'd-Dirâsâti'l-'Ulyâ, adıyla 'İmâdetü'l-bahsi'l-İlmîtarafından hazırlanan cd, Medine, 1424/2003.

⁴⁰ Bk. www.iu.edu.sa. Bir de *el-Menâhîcu'd-dirâsiyye fi'l-merhaleti'l-câmi'iyye ve Merhaleti'd-dirâsâti'l-'ulyâ*, adıyla 'İmâdetü'l-bahsi'l-ilmî tarafında hazırlanan CD ROM, Medine, 1424/2003.

⁴¹ Bk. Adı geçen tanıtıcı broşür.

³⁹ Bk. Adı geçen tanıtıcı broşür.

leri okutulmakta, ardından tez hazırlık sürecine geçilmektedir. *Ulûmü'l-Hadis* bölümünde yüksek lisansta ise altmış blok ders hâlinde Usûlü'l- Hadis; Dirâsât fi Mesâdiri's-Sünne; Dirâsât fi'l-Cerh ve't-Ta'dîl; Menâhîcu'l-Bahs; Dirâsât fi Şürûhi'l-Ehâdis; Nakdül-Esânid ve'l-Mütûn; Dirâsât fi'r-Ruvât ve Tabakâtihim dersleri okutulmaktadır. Aynı bölüm doktora derslerinde ise yetmiş blok ders-te el-Cerh ve't-Ta'dîl; Dirâsât fi Mesâdiri's-Sünne ve Menhecû'n-Nakdi 'inde'l-Muhaddisîn dersleri okutulmakta daha sonra tez hazırlama sürecine geçilmektedir.⁴³ Hadis ilimleriyle ilgili derslerin yoğun olduğu bu programlarda *Oryantalizm ve Hadis, Çağdaş Hadis Meseleleri, İslâm Dünyasında Hadis* gibi güncel konuları içeren derslerin bulunmaması büyük bir eksiklik olarak görünmektedir.

4) Sünnet ve Siyer-i Nebî Hizmet Merkezi (Merkezü Hıdmeti's-Sünne ve's-Sîretü'n-Nebeviyye bi'l-Câmi'ati'l-İslâmiyye) 1406/1986 yılında Medine İslâm Üniversitesi'nin bir kolu olarak inşa edilen Sünnet ve Nebevî Siyer Merkezi'nin (www.iu.edu.sa) kuruluş hedefi; sünnet ve sîret alanında basma ve yazma eserlerin toplanması, muhafazası ve okuyucuya sunulması, bir nebevî hadis ansiklopedisinin oluşturulması, tahkik ve tercüme işlerinin yürütülmesi, sünnete yönelik şüphe ve bâtil iddialara cevap verilmesi, ilgili merkez ve kişilerle işbirliğinin temini, sünnet ve ilimleri ile alakalı bilgisayar programlarının hazırlanması şeklinde özetlenebilir. Merkez; idarî bölüm, bilgisayar ve teknik işler bölümü, maliye ve görevliler bölümü, ilmî araştırmalar bölümü olmak üzere dört ana bölüme ayrılmaktadır.

İlmî araştırmalar bölümünün görevi, uluslararası düzeyde sünnet ve siyer alanında neşredilen eserleri takip etmektir. Bu bölümün Arap dilindeki ilmî araştırmalar ve yabancı dillerdeki ilmî araştırmalar şeklinde iki kolu mevcuttur ve bölüm sekiz kısımdan müteşekkildir.

İlk kısım, yazmalara dayanılarak nebevî sünnet ve râvilerle ilgili eserlerin tahkikiyle ilgilenen tahkik bölümüdür. Ayrıca bir de, kapsamlı bir ricâl literatürünün hazırlanması için gerekli çalışmaların yapıldığı râvi ansiklopedisi bölümü bulunmaktadır. Bu bölümde öncelikle râvilerle ilgili birçok eser bilgisayar ortamına yüklenerek râviler tasnif edilmiş ve çeşitli tarama teknikleriyle, aranan râvinin bulunmasını kolaylaştırmak hedeflenmiştir. Üçüncü kısım olan hadis metinleri ansiklopedisi bölümü, basılmış ve yazma olan bütün eserlerdeki hadisleri ihtiva edecek bir ansiklopedinin hazırlanması için çalışmaktadır.

Ansiklopedinin tasnif plânı; (a) Sahih hadisler ansiklopedisi; (b) Zayıf hadisler ansiklopedisi; (c) Uydurma hadisler ansiklopedisi; (d) Müsnedlerin alfabetik sıralamasıyla elde edilecek mu'cem türü bir ansiklopedi; (e) *Tuhfetü'l-*

*eşraf ve İthafu'l-meher*e kitaplarının metotları üzere, sahâbe ve onlardan rivâyet eden râvilerin isimleri tertip edilerek oluşturulacak *etrâf* türü bir hadis ansiklopedisi; (f) Kitap ve bâblar çerçevesinde konu tertibine göre hadis metinleri ansiklopedisi (14 ana bölüm, 160 kitaba ayrılıp, cilt sayısı 390' a ulaşmaktadır); (g) Alfabetik tertibe göre, hadislerin ilk cümlelerini içeren hadis metinleri ansiklopedisi; (h) Nebevî hadislerin tüm lafızlarını içeren mu'cem türü bir fihrist; (i) Garîbü'l-hadîsi içeren bir mu'cem.

Bir diğer kısım olan nebevî siyer ansiklopedisi bölümünün gerçekleştirmeyi hedeflediği projesi ise, siyer alanında pratik bir ansiklopedi hazırlamaktır. Siyer bilgilerini ihtiva eden tüm eserlerden ilgili malzeme toplanarak, bilgisayar programı çerçevesinde siyer maddelerinin tertip edilip, kaynaklarına özel rumuzlar verilmesi suretiyle hazırlanması tasarlanmıştır.

Beşinci kısım yani ilmî araştırmalar ve oryantalizm bölümünün kuruluşu nedeni, çeşitli dillerde sünnet ve siyerle ilgili yazılmış eserleri toplayıp, bunları inceledikten sonra, ilmî bir ruh ile ve tarihî gerçeklere dayanarak, cevap mâhiyetinde çalışmalar hazırlamaktır. Buna en güzel örnek, Muhammad Mohar Ali'nin 1417/1997 yılında hazırladığı ve Kral Faysal ödülüne lâyık görülen *Sirat al-Nabi and the Orientalists* adlı iki ciltlik eserdir. Bilgi donanımı bölümü ise, 400 ciltten oluşan 164 eseri bilgisayarda depolamış bulunan bilgi depolama birimi, araştırmacıların hizmetine sunulacak dinî ilimlerle ilgili programların hazırlanmaları bilgisayar birimi, sistemlerinin ve cihazlarının bakım işlerini yapan birim olmak üzere üç birime ayrılmaktadır. Yayın ve dağıtım bölümü merkezde basılan ilmî eserleri, ülke içi ve dışındaki eğitim merkezlerine dağıtma işini yürüten bölümdür. Geçen yıllarda 52 devletteki 335 İslâmî kuruluşa yarım milyon cilt kitap dağıtılmıştır. İlmî araştırmalar bölümünün sekizinci ve son kısmı ise kütüphaneler bölümüdür. Bu bölümde sünnet ve siyerle ilgili ve bu alana bağlı olarak 49883 eser, 266 yüksek lisans tezi ve 100 adet doktora tezi barındıran bir ana kütüphaneyle, merkezde çalışan araştırmacıların sahalarına yönelik özel kütüphaneleri bulunmaktadır. Ayrıca 497 eseri içine alan 310 cilt yazmayla, fotokopi olarak 1272, mikrofilm hâlinde ise 3421 yazmaya sahip bir kütüphanesi de bulunmaktadır. Yazma eserler bölümünde, bir yandan hasar görmüş yazmalar onarılırken, diğer yandan fihristleme işlemleri de tamamlanmıştır.

Söz konusu merkezde şu ana kadar el-Heysemî'nin, *Buğyetü'l-bâhis 'an Zevâidi Müsnedü'l-Hâris* (thk. Hüseyin Ahmed Salih el-Bakirî), I-II, Medine 1413/1992) adlı eseri neşredilmiş; İbnü'l-Cârud en-Nisâbü'nin *el-Müntekâ* adlı eserinin daha kullanışlı hâle getirilmesi gayesiyle geniş bir fihrist hazırlanmış; İbn Hacer'in 25514 hadis ihtiva eden ansiklopedik hadis külliyyâtı *İthafu'l-meher*e bi'l-fevâidi'l-mübtekira min etrâfi'l-'aşara (I-XVIII, Medine 1425/2004) ve *Lisanü'l-Mizân* (I-VII, tahkikli neşir, Medine 1426/2005), Sâlih b. Hamîd er-Rifâ'î'nin *el-Ehâdisu'l-vâride fi fedâili'l-Medîne* (Medine

⁴³ Bk. www.iu.edu.sa. Ayrıca *el-Menâhîcu'd-dirâsiyye fi'l-merhaleti'l-câmi'iyye ve merhaleti'd-dirâsâti'l-'ulyâ*, adıyla 'İmâdetü'l-bahsi'l-İlmî tarafından hazırlanan CD ROM, Medine, 1424/2003.

1413/1992 ve 1415/1994) ve Muhammad Mohar Ali'nin *Sirat al-Nabî and the Orientalists* (I-II, Medine 1417/1997) adlı eserlerinin neşri gerçekleştirilmiştir. *Kütübü't-tis'a*'nın tahkikli neşri ise hâlen devam etmektedir.⁴⁴ Merkez şu ana kadar kayda değer ilmî faaliyetler yapmışsa da yeterli maddî destek ve uzman eksikliğinden dolayı bazı bölümlerin işlevsiz hâle geldiği rahatlıkla söylenebilir.

C. İlmî Enstitüler (el-Me'âhidü'l-İlmiyye)

1369/1969'da Medine'de Maârif Müdürlüğü'ne bağlı olarak kurulan bu okullar (*el-Ma'âhidü'l-İlmiyye*) sosyal, fen ve matematik derslerinin⁴⁵ yanında dinî eğitim de veren, imam hatip liseleri benzeri kurumlardır. Medine'de eğitim veren ilkokullara din ve ahlâk kültür dersleri verecek öğretmenler yetiştirmeyi hedeflemektedir.⁴⁶ Söz konusu okulların müfredatında diğer dinî derslerin yanında hadis dersleri de verilmektedir. Meselâ Medine İslâm Üniversitesi'nin bünyesinde 1386/1966'da kurulan *el-Ma'hadü'l-Mutevassit* ile 1381/1961'de açılan *el-Me'hadü's-Sânevi*'de hadis dersleri ilk iki yılda yirmi bir, son sınıfta ise on dokuz saat olarak okutulmakta olup, buralarda Buhârî ve Müslim'in *el-Câmi'u's-sahih*'lerinden seçilmiş otuz yakın hadis ezberlettirilmekte ve bu programlarda el-Makdisî'nin *Teysîru'l-'allâm şerhu 'Umdeti'l-ahkâm*'i ile Abdülmuhsin b. Hamed el-'Abbâd ve Abdülkerim Murad'ın hazırladığı *Min etyabi'l-menhî fi 'ilmi'l-mustalah* (Medine 1420/1999) adlı eserleri okutulmaktadır. Halkın eğitimi için 1350/1930'da kurulan ancak 1398/1964'de üniversitenin bünyesine dâhil edilen *Dâru'l-Hadîsi'l-Medeniyye*'in eğitim süresi ise üç yıl olup, mezunları ortaokul denginde bir diplomaya sahip olmaktadır.⁴⁷

D. Hadis Alanında Yapılan Telif ve Tahkik Çalışmaları

Medine'de gerçekleştirilen hadis alanındaki telif ve tahkik faaliyetlerini akademik ve serbest çalışmalar olarak iki gruba ayırmak mümkündür. Akademik çalışmalar Medine İslâm Üniversitesi'nin bünyesinde 1416/1995 yılında kurulan İlmî Araştırmalar Dekanlığı'nca yayımlanmaktadır.⁴⁸ Yayımlanan eserler arasında İbn Hacer'in *en-Nüket 'alâ İbni's-Salâh* (thk. Rabî b. Hâdi el-Medhalî, doktora, I-II, Medine, 1404/1984); Müslim'in *el-Künâ ve'l-esmâ* (thk.

Abdurrahim Muhammed Ahmed el-Kaşkarî, yüksek lisans, I-II, İslâm Üniversitesi, Medine, 1404/1984); el-Bûsirî'nin *Misbâhu'z-zücâce fi Zevâidi İbn Mâce* (thk. 'Avad b. Ahmed eş-Şehri, doktora, I-II, İslâm Üniversitesi, Medine, 1404/1984); İshâk b. İbrahim b. Râhûyeh el-Hanzalî'nin *Müsnedü İshâk b. Râhûyeh* (thk. 'Abdülgaflûr Abdülhak el-Belûşî, doktora, I-IV, Medine: Mektebetü'l-İmân 1412/1991); el-Heysemî'nin *Buğyetü'l-bâhis 'an Zevâidi Müsnedü'l-Hâris* (thk. Hüseyin Ahmed Sâlih el-Bâkirî, doktora, I-II, Medine 1413/1992); Abdülazîz b. Süleymân b. Nâsir es-Selûmî'nin *el-Vâkidî ve Kitâbuhû'l-Megâzî, Menhecuhû ve Mesâdiruhû* (doktora, I-II, Medine 1425/2004); Cemâl b. Muhammed es-Seyyid'in *İbnu'l-Kayyim el-Cevziyye ve cühûduhu fi hidmeti's-sünneti'n-nebevîyye, ve 'ulumihâ* (doktora, I-III, Medine 1404/1984); Talâl b. Su'ûd er-Recânî'nin, *Mevâridü İbn 'Asakir fi Târîhi Dimaşk* (doktora, I-III, Medine 1404/1984); İbrahim b. İbrahim Karîbî'nin *Merviyyâtu gazveti beni'l-Mustalik* (yüksek lisans Medine 1427/2006); Hâfız Muhammed el-Hakemî'nin *Merviyyâtu gazveti'l-Hudeybiyye*, yüksek Medine 1427/2006); Sâlih b. Hamîd er-Rifâî'nin *el-Ehâdisu'l-vâridetu fi Fedâili'l-Medine* (Medine 1415/1994) adlı eserleri saymak mümkündür.⁴⁹ Hadis alanında yapılmış akademi dışı çalışmalar arasında ise Abdülmuhsin b. Hamed el-'Abbâd'ın *Dirâsetu hadîsi "Naddarallahu imraen semî'a makâleti"* rivâyeten ve dirâyeten (Medine: Metâbi'ur-Reşîd 1401/1981); Ekrem Ziyâ el-'Ömerî'nin *el-Muctemau'l-Medenî fi 'ahdi'n-nübuvve hasâisuhû ve tanzimâtuhû'l-ûlâ* (Medine 1403/1983); Ahmed b. Abdullâh b. Sâlih el-'İclî'nin *Ma'rifetü's-Sikât* (thk. Abdül'alim Abdülazîm el-Bestevî, I-II, Mektebetü'd-Dâr, Medine, 1405/1985); Muhammed b. Nasr b. el-Hac el-Mervezî'nin *Ta'zîmu kadri's-salât* (thk. Abdurrahman Abdülcebbâr el-Ferivâî, Mektebetü'd-Dâr, Medine, 1406/1986); ez-Zehabî'nin *el-Muktenâ fi serdi'l-künâ* (thk. Muhammed Sâlih Abdülazîz el-Murâd, Medine 1408/1988); Abdülmuhsin b. Hamed el-'Abbâd'ın *İşrûne hadîsen min Sahîhi'l-Buhârî dirâsetu esanîdihâ ve şerhi mütûnihâ* (Medine 1409/1989); İbn Şâhîn'in *Târîhu Esmâi'd-du'afâ ve'l-Kezzâbîn* (thk. Abdurrahim Muhammed Ahmed el-Kaşkarî, Medine, 1409/1989); Ahmed b. Amr b. Ebi 'Âsım ed-Dahhâk'ın *Kitabu'l-Cihâd* (thk. Müsâid b. Süleyman er-Raşîd, I-II, Medine: Mektebetü'l-'Ulûm ve'l-Hikem 1409/1989); Ebû Bekr Ahmed b. 'Umar el-Bezzâr'ın *el-Bahru'z-zehhâr fi Müsnedi'l-Bezzâr* (thk. Mahfuzurrahmân Zeynullâh, I-IX, Medine: Mektebetü'l-'Ulûm ve'l-Hikem 1409/1989); Ahmed b. İbrahim b. İsmâil Ebû Bekr el-İsmâilî'nin *el-Mucem fi şuyûhi esâmî Ebî Bekr el-İsmâilî* (thk. Ziyâd Muhammed Mensur, Medine: Mektebetü'l-'Ulûmî ve'l-Hikem 1419/1990); Rabî b. Hâdi el-Medhalî'nin *Keşfu mevkifi'l-Gazzâlî mine's-sünne ve ehlihâ ve nakdu ba'di ârâ'ih* (Medine: Mektebetü İbni'l-Kayyim 1410/1990); Ebû Nu'aym el-İsfahânî'nin *Fedailü'l-hulefâ'i'l-*

⁴⁴ Söz konusu merkezle ilgili daha geniş bilgi için Bk. el-İdâretü'l-'alâkâti'l-'âmme, *Advâ'un 'alâ Merkezi Hidmeti'Sünne ve's-Sirati'n-Nebevîyye*, Medine 1409/1990. Ayrıca bk. www.iu.edu.sa.

⁴⁵ Bk. Nâcî Muhammed Hasan Abdülkâdir el-Ensârî, et-Ta'lim fi'l-Medîneti'l-Münevver ve mine'l-'âmi'l-hicriyyi'l-evvel ilâ 1412 dirâse târihiyye, vasfiyye ve tahliliyye, Kahire: Daru'l-Menâr 1414/1993, s. 523; Ahmed İbrahim es-Selûm, el-İdâretü't-Talimiyye fi'l-Memleketi'l-'Arabiyyeti's-Sa'udiyye, Riyad 1406/1986, s. 223-224.

⁴⁶ Bk. Nâcî Muhammed Hasan Abdülkâdir el-Ensârî, a.g.e., s. 522-523; Abdüllatif b. Abdillâh b. Duheyş, *et-Talîmu'l-hukûmî el-munazzam fi 'ahdi'l-Melik Abdilazîz Neş'etuhû ve Tetavvuruhû*, Mekke: Mektebe et-Tâlibi'l-Cami'i 1407/1997, s. 66.

⁴⁷ Bk. www.iu.edu.sa. Ayrıca *el-Menâhicu'l-Merhaleti's-Sâneviyye*, adıyla 'İmâdetü'l-Bahsi'l-İlmî tarafından hazırlanan cd, Medine, 1424/2003.

⁴⁸ Bk. Adı geçen tanıtıcı broşür.

⁴⁹ Bk. www.iu.edu. sa. Ayrıca , *Delilü'r-resâili'l-İlmiyye* adıyla 'İmâdetü'l-Bahsi'l-İlmî tarafından hazırlanan CD ROM, Medine, 1424/2003.

erba'ati ve gayrihim (thk., Sâlih b. Muhammed el-'Akîl, Medine: Darü'l-Buhârî 1417/1996) ve Abdülbaki b. Kâni' Ebu'l-Hasan'ın *Mu'cemu's-sahâbe* (thk.: Sâlâh b. Sâlim el-Misratî, Medine: Mektebetü'l-Gurabâi'l-Eseriyye 1418/1997) gibi eserler sayılabilir.

E. Medya ve Basın Yayın'da Hadis

Gerek bütün ülkede ve gerekse Medine'de kamuya hizmet veren radyo, televizyon, gazete, dergi gibi medya kuruluşlarının çeşitli münasebetlerde halka haber, ilân, yazı, makale, konuşma vb. şekillerde hayatın bütün alanlarında gerekli ve faydalı olan bilgileri sunarlar azımsanmayacak derecede hadis, sahâbe ve tâbiîn sözü, hatta siyer bilgisi kullandıkları görülmektedir. Özellikle, yurt içine ve dışına yönelik dinî yayınlar yapan Mekke Radyosu 1966'da hizmete girmekle yaygın bir iletişim aracı hâline gelmiş olup,⁵⁰ Kur'ân-ı Kerîm tilâveti, ilâhî, cehrî namazlar, cuma ve bayram hutbeleri, bazı din görevlilerin konuşmaları ve yayın aralarında seçme hadisleri seslendirerek yayımlamaktadır. Bütün bu yayınlarda hadislerin kaynaklarının ve sıhhatinin bilinmesi hususuna dikkat edilmektedir. Dinî yayıncılık önceki yıllara nazaran düşüş gösterse de, özellikle Riyad Radyosu'nun kısmen muhafazakâr bir çizgide bu yayınları devam ettirdiğini söylemek mümkündür. 1965 yılında çalışmalarına başlanan Riyad merkezli es-Suûdiyye adlı TV kanalı da, Kur'ân-ı Kerîm tilâveti, bazı âlimlerle yapılan mülâkât, ilmî oturumlar, sahâbi ve tâbiîn dönemini konu alan siyer dizileri, Mekke ve Medine'den canlı olarak verilen terâvîh namazları, cuma ve bayram hutbeleri, tez savunmaları, âyet ve hadis ağırlıklı konferanslar, yayın arası kısa hadis okumaları gibi programlar yer almaktadır. Ancak son yıllarda dinî programların genel yayın akışı içerisindeki ağırlığı giderek azalmaktadır.

Yerel basında da dinî yayıncılık önemli bir yer tutmakta olup, Medine'de yayınlanan *el-Medîne* gazetesi 73 yıldır 16263 sayıya ulaşmıştır. *el-Medîne* günlük haber gazetesi olmasına rağmen gerek *el-İslâmiyye* ve gerekse okuyucunun minberi (*minberu'l-Kurrâ*) adlı köşesinde çeşitli dinî konular yanında metin ve muhteva olarak hadislere de yer vermektedir (www.almadinapress.com). Bir diğer günlük gazete yedi yıldır yayımlanan *el-Vatan* 2590 sayısına ulaşmış olup *el-Medîne* gazetesi kadar olmasa da kültür (*es-Sekâfe*) köşesinde İslâm dünyasından bazı haberler vermekte, münakaşalar (*Nikâşât*) köşesinde, bazı dinî konuları hadisler çerçevesinde tartışıp, görüş beyan etmektedir (www.alvatan.com.sa). Başka bir günlük gazete olan *el-Cezîra da* 12818 sayıya ulaşmış olup Makaleler (*Makalât*) ve çeşitli konular (*Münevviât*) köşesinde İslâmî yazılara yer verirken, *al-Jazîra'nın* sayfaları (*Varrâku'l-Jazîra*) köşesinde İslâm tarihi ve İslâmî şahsiyetlerle ilgili yazılar bulunmaktadır. Ancak gazetede özel olarak hadislere yer verilmemektedir (www.al-jazîra.com). Sözü edilen üç

gazete internet sahifesinden de yayınlanmaktadır. Bunların dışında *er-Riyâd*, *Ukkâz*, *eş-Şarku'l-Avsat* gibi başka gazeteler de yayımlanmakla birlikte bunlar da hadise özel bir yer verilmemektedir.

F. Akademik ve Popüler Dergicilikte Hadis

Medine'de yayınlanan veya diğer şehirlerde yayımlandığı hâlde Medine'nin toplumsal ve kültürel yapısını etkileyen akademik ve popüler dergiler de hadis, hadis ilimlerine ve hadis çalışmalarına katkıda bulunmaktadır. Bu tür akademik dergilerden ilk akla geleni olan *Mecelletü'l-Câmi'ati'l-İslâmiyye*, Medine İslâm Üniversitesi bünyesindeki fakültelerin 1389/1968'den beri ortaklaşa neşrettikleri ve şu ana kadar 136. sayısı neşredilmiş, üç ayda bir yayımlanan ilmî, akademik ve hakemli bir dergi olma özelliğine sahiptir. Çeşitli alanlardaki makaleler yanında muhaddislerin hayatı ve hadisçiliği, hadis tarihi, usûl meseleleri, bazı hadis cüzlerinin etüt, tahkik ve tahrîci gibi çalışmalar bulunmaktadır.⁵¹ Riyad'da Muhammed b. Suud Üniversitesi tarafından 1409/1989 yılından beri yayımlanan *Mecelletu Câmi'ati'l-İmâm Muhammed b. Suûd el-İslâmiyye* ise dinî ve sosyal ilimler alanında yayınlar içermektedir. 60. sayıya varan bu dergi de üç ayda bir yayımlanan ilmî, akademik ve hakemli bir dergidir. İlmî araştırma ve makaleleri sunmakla İslâm ümmetinin fikrî ve medenî mirasını tanıtmayı hedeflemekte olan bu dergi büyük ölçüde bütün ihtisas alanlarını içerdiği gibi hadis ilimleri alanında da makaleler ve çalışma notları yayımlanmaktadır (www.imamu.edu.sa). *Mecelletü'l-'Ulûmi's-Şeri'a ve'l-lugati'l-'Arabiyyeti ve Adâbiha* ise Mekke *Ummü'l-Kurâ* Üniversitesi'nin 1417/1996'dan beri yılda üç kez yayımladığı ve 43. sayısını neşretmiş bulunan, ilmî, akademik ve hakemli niteliğe sahiptir. Muhtelif ilim dallarında araştırmacıların yapmış oldukları çalışmaları yayımlamayı hedeflemektedir. Derginin tercüme edilmiş ilmî ve ciddî araştırmalar, etüt ve tahkik edilmiş yazmalar, yeni çıkan yayınlar, sempozyum değerlendirmeleri, seçkin tezlerin özeti türünde maddeleri içermesi öngörülmektedir ki buna hadislerle ilgili konular da dâhildir (www.uqu.edu.sa). Medineli araştırmacılarca yaygın olarak kullanılan bir diğer dergi olan *Mecelletü'l-Hikme* ise merkezi İngiltere'de olup, altı ayda bir yayımlanan ve 35. sayıya ulaşan ilmî, dinî, kültürel ve hakemli bir dergidir. Genelde dinî ilimlerin muhtelif dallarında araştırma konularını içeren çeşitli makaleler, üniversitelerde hazırlanmış tez ve çalışma listeleri ve yazma tahkikleri yayınlayan, kaliteli baskı özelliğine sahip bir dergidir.⁵² Riyad'da yayımlanan ve fıkıh ihtisas dergisi özelliğindeki *Mecelletü'l-Buhûsi'l-fikhîyyeti'l-Mu'âsıra* ise altı ayda bir yayımlanan ve 75. sayısına ulaşan ilmî ve hakemli bir dergidir. Çağdaş fıkıh meselele-

⁵⁰ Bk. Mehmet Ali Büyükkara, *Suudi Arabistan ve Vehhâbilik*, s. 181.

⁵¹ Bk. www.iu.edu.sa. Ayrıca, *Mecelletü'l-Câmiati'l-İslâmiyye* adıyla 'İmâdetü'l-Bahsi'l-İlmî tarafından hazırlanan cd, Medine, 1424/2003.

⁵² Haberleşme adresi için Bk. alhikma59@hotmail.com

rine dair hadise dayanan fetvâlarıyla birlikte, ilmî araştırmalara da yer vermek ve muhtevası İngilizceye de tercüme edilmektedir (www.fikhia.com.sa).

Hadis konularına ağırlık veren ve Medineli araştırmacılarca takip edilen popüler dergilerden ilk akla geleni olan *el-Müctema* bütün dünya Müslümanlarının dergisi olarak kendini takdim etmekte olup Kuveyt'te 1974 yılından beri yayınlanmaktadır ve 1773 sayısına ulaşmış haftalık siyasî yönü de olan bir kültür dergisidir. Medine'de mütedâvil dergilerden birisi olan bu dergi, İslâm dünyasından önemli haberler verdiği gibi, İslâm toplumu, makaleler ve bibliyografya gibi birçok bölümde İslâmî yazılarıyla dikkat çekmekte ve söz konusu bölümlerin yazı muhtevalarında hadislere de yer verildiği görülmektedir (www.al-mujtamaa-mag.com). Kahire merkezli *Mecceletü't-Tevhîd* ise *Ensâru's-Sünneti'l-Muhammediyye* tarafından yayınlanmaktadır. Dergi 69. sayısına ulaşmış, aylık, İslâmî kesime hitap eden, kültürel bir dergidir. Yazı köşeleri olarak, tefsir, sünnet, fetvâlar, ayın hadisi, dinî etütler, Kur'ân ilimleri gibi ana başlıklar altında önemli konulara yer vermektedir. Orta boyda 56 sayfalık bir hacme sahip olan bu derginin fikir yapısı, Selefî düşünceye bağlı olması nedeniyle, konular işlenilirken naslar (âyet ve hadisler) yoğun bir şekilde kullanılmaktadır (www.altawhed.com). İhyâü't-Türâs Cemiyeti tarafından Kuveyt'te yayımlanan *el-Furkân* dergisi de önceleri aylık, daha sonra ise haftalık olarak yayınlanmaktadır. 480. sayısına ulaşan *el-Furkân* İslâm dünyasından haberler, siyasî köşe, İslâmî meseleler, fetvâlar, makaleler, ailevî konular gibi başlıklar altında faydalı yazılar yayınlamaktadır. Gazete modelini andıran ve Selefî bir cemiyet tarafından hazırlanan bu derginin yazılarında azımsanmayacak derecede hadise yer verilmektedir (www.al-forqan.net). Yayın hayatına 1406/1986'da Londra'da başlayan ve Medine'de yaygın biçimde istifade edilen *el-Beyân* dergisi, siyasî yönü de olmakla birlikte, ilmî konulara önem veren aylık kültürel ve eğitsel bir dergidir. 431. sayısına ulaşan dergi, İslâm dünyasından önemli haberler sunmakla birlikte, dinî alanla ilgili köşe yazılarında, din ve inanç, Ehl-i sünnet ve diğerleri, eğitim ve ahlâk, davet yuvası, Müslümanlar ve dünya, bibliyografya, sempozyum ve paneller gibi önemli konulara yer vermekte, zaman zaman yeni çıkan ilmî eserlerin duyurusunu yapmaktadır. Büyük boyda 200 sayfalık zengin bir muhtevaya ve kaliteli bir baskıya sahip olan dergi Selefî çizgisine uygun biçimde, hadislere hayli yoğun bir şekilde yer verilmektedir (www.albayan-magazine.com).

Medine'de neşriyat olarak dikkat çeken bir diğer çalışma da bütün ülkede dağıtılan *Ummü'l-Kurâ* takvimidir. Seksen yıla yakındır yayımlanmakta olan takvim, önemli şehirlerin namaz vakitleri yanında, azımsanmayacak derecede hadise de yer vermektedir. Söz gelimi, 1427/2006 yılı nüshasında takriben yüze yakın, merfû, mevkûf ve maktû hadisin kullanıldığı, azımsanmayacak derecede kesitler hâlinde siyer bilgilerinin verildiği, ayrıca hadislerden alıntı duaların zikredildiği müşahede edilmektedir. Bunun dışında kelam-ı kibar, hikmetli

sözler, edebî söz ve şiirler yer almakta ve zaman zaman kültürel bilgiler de verilmektedir.

IV. Sonuç

Sahâbe, tâbiîn ve tebe-i tâbiîn döneminde hadisin, bir taraftan rivâyet olarak Medine'de merkezleşirken, diğer taraftan da toplumun şekillenmesinde önemli derecede rol oynadığı söylenebilir. Tarihin her döneminde Medine toplumu hadisle olan ilişkisini muhafaza edebilmiştir. Günümüz Medine'sinin kültürel yapısında da hadisin önemli yer işgal etmesi, fert ve toplum hayatının çeşitli alanlarında etkinliğini devam ettirmesi, devam ede gelen sünnet/hadis mirasının tabii bir sonucudur. Hadise dayalı bu kültürel yapılanmanın boyutları, Medine'nin sosyal yapısı içerisinde ulemâ sınıfını temsil eden şeyhler, akademisyen ve imamlar, öğretmenlerle öğrenci sınıfı, camiden üniversiteye kadar eğitim müesseselerini, ilmî çalışmaları, radyo, televizyon, gazete, dergi ve takvim gibi yayın vasıtaları incelenmek suretiyle ortaya konulmuştur. İdeal anlamda yeterli olmamakla beraber, Medine toplumunun bu başarısı, değer attıkları hadis ve sünneti, yaşantılarında uygulayarak canlı tutmalarında yatmaktadır.

“Günümüz Medine Toplumunun Kültürel Yapısında Hadisin Yeri”

Özet: Hicri I. asırdan itibaren Medine'de gelişen hadis rivâyeti, bu şehre merkezî bir konum kazandırmış ve burada fikhî bir otoritenin oluşmasını sağlamış, bu durum, Medine toplumunun yaşantısında ve şekillenmesinde birinci derecede yönlendirici unsur olmuştur. Zamanla Medine'de ilmî duraklama baş gösterse de, Müslümanların ilgileri, ulemâ, eşraf, tüccar gibi, farklı sınıflara ait sosyal tabakaların buraya yerleşmesine zemin hazırlamıştır. Medine toplumunun sünnet/hadise attığı değer, eğitim müesseselerinde ve yapılan ilmî çalışmalarda günümüzde de kendisini göstermektedir. Mescid-i Nebevî, Hadis-i Şerîf ve İslâmî İlimler Fakültesi, Yüksek İlimler İhtisas Bölümü, Sünnet ve Nebevî Siyer Hizmet Merkezi ve İlmî Enstitüler gibi hadis tahsil edilen yerler bunun en bâriz göstergesidir. Ayrıca Medine'de kamuya hizmet veren radyo, televizyon, gazete dergi gibi medya kuruluşlarının çeşitli münasebetlerde halka haber, ilân, yazı, makale, konuşma vb. şekillerde hayatın bütün alanlarında gerekli ve faydalı olan bilgileri sunarlarken azımsanmayacak derecede hadis, sahâbe ve tâbiîn sözü, hatta siyer bilgisi kullandıkları görülmektedir. Söz konusu kültürel yapılanmanın boyutları, Medine toplumunun bu başarısını ortaya koymak için yeterli birer gerekçe olduğunu düşündürmektedir.

Atf: Mustafa DÖNMEZ, “Günümüz Medine Toplumunun Kültürel Yapısında Hadisin Yeri”, *Hadis Tetkikleri Dergisi (HTD)*, V/2, 2007, ss. 105-122.

Anahtar Kelimeler: Medine, hadis, sünnet, rivâyet, Ehl-i hadis, Ehl-i rey.